

“La globalització engolirà el ratolí dels drets humans”

José Saramago va ser guardonat el 1998 amb el Premi Nobel de Literatura. Fa poc va presentar a Barcelona ‘La caverna’, l’última novel·la seua. Va parlar del llibre, i també de literatura. Però, sobretot, va parlar de política i de la seua concepció particular de l’estat-nació; de la percepció, també personalíssima, que té de la Unió Europea i de la relació entre Portugal i l’estat espanyol.

José Saramago va néixer el 1912 al poblet d’Azinhaga, a la regió portuguesa del Ribatejo. Quan tenia tres anys la família es va establir a Lisboa. José Saramago, que confessa que va adquirir el primer llibre quan ja tenia dinou anys, no va poder acabar els estudis secundaris per les dificultats econòmiques que passava la família. La primera feina que va fer va ser de serrador mecànic. Després en va fer tota una colla més, de dissenyador, funcionari de la salut, editor, traductor, periodista...

El 1972 José Saramago formava part, en condició de redactor i d’analista polític, i també de coordinador del suplement cultural, del *Diário de Lisboa*. I el 1975 era el director-adjunt del *Diário de Notícias*. Des del 1976 es dedica de ple a la literatura i és autor d’una extensa obra literària: poètica, cronista, dietarista, dramaturgic i, sobretot, narrativa. De tot plegat, se’n destaca *Memorial del convent* (1982), *L’any de la mort de Ricardo Reis* (1984), *La bassa de pedra* (1986), *L’evangeli segons Jesucrist* (1991)... *La caverna* és la tercera de les novel·les, juntament amb *Assaig sobre la ceguesa* (1995) i *Tots els noms* (1997), de la que ell ha anomenat *Trilogia involuntària*.

—Amb *La caverna* tanca un cicle de novel·les que vostè mateix anomena *Trilogia involuntària*. Quins són els elements que permeten parlar d’una trilogia?

—És cert que, tot i que els temes que s’hi tracten són diferents, hi ha, en

aquesta trilogia, una unitat d’intenció, encara que jo no n’era conscient: no sabia que escrivia una trilogia quan vaig començar *Assaig sobre la ceguesa*, ni tan solament quan escrivia *Tots els noms*. Va ser quan vaig tenir la idea de *La caverna* que em vaig adonar de la unitat d’intenció de totes tres obres. I és llavors, en aquell moment, que vaig parlar d’una trilogia involuntària.

—Som davant de tres novel·les que podríem considerar antiutòpiques, a la manera de 1984 de George Orwell o d’*Un món feliç* d’Aldous Huxley?

—Jo aniria una mica més enllà en el temps. De fet, tinc més clara la meua relació amb Kafka, per més que les aparences apunten a una proximitat de temes i d’intencions amb Orwell i Huxley. Ara, això no vol dir que Kafka no siga el novel·lista antiutòpic per excel·lència.

—Vivim en un món il·lusori, fet d’imatges, d’ombres i de llums, que fa pensar en la teoria platònica que *La caverna* evoca. Per això hi ha qui afirma que ens trobem en un procés de substitució de la “realitat” per la “virtualitat”. Creu que és un procés irreversible?

—Jo no crec que hi haja res a la vida que siga irreversible. L’única cosa irreversible és la mort. Però sí que hi ha una forma nova d’alienació. El marxisme ja en va parlar a bastament, d’alienació. Però ara l’alienació és molt diferent d’aquella que denunciaven els marxistes. L’alienació de què parle consisteix en el fet que ens allunya de la realitat precisament

“Amb la integració europea hem entrat en una comunitat de tres-cents milions de ‘consumidors’. Perquè la ciutadania europea no existeix, ni Europa tampoc.”

a partir dels mitjans que se suposa que haurien de servir per acostar-nos-hi.

—També hi ha un seguit de realitats que toquen a la fi: desapareixen oficis, llengües i pobles. Creu que tot és producte de la globalització?

—Que desapareguen oficis és normal. Ha passat sempre. Quan va aparèixer la revolució industrial a Anglaterra, la revolució tecnològica féu desaparèixer molts oficis, i molta gent va arribar fins i tot a suïcidar-se. La societat necessita això o allò, i arriba un moment que no necessita ni això ni allò, i la cosa s’acaba. No podem convertir el món en una mena de museu arqueològic, en què tot es conservaria perquè una vegada havia estat necessari. Per tant, la qüestió no és que desapareguen determinats oficis o no, sinó el fet que avui no hauria de passar allò que passava a l’època de la revolució industrial, quan tot signe evident d’avenç, de revolució tecnològica, implicava necessàriament una sotragada de conseqüències gairebé irreparables per als treballadors. Avui tenim els mitjans necessaris per a buscar solucions als problemes que puguen fer sorgir els avatars

de la història. No podem arribar a la situació d’ara, en què l’ésser humà s’ha fet descartable. Hem arribat a un punt en què, per causa d’aquesta forma nova d’alienació, acceptem totes les coses que passen sense reaccionar-hi, com si la persona humana no comptés gens ni mica. Els humans som allò que som i som allò que fem. Som, encara, l’*homo faber*. Ara, que tot això siga producte de la globalització o no, és discutible. Això sí, sembla que amb la globalització tota aquesta alienació s’haja accelerat.

—Això ens porta a *La caverna*, on hi ha un centre comercial gairebé inexpugnable i que, com *El Castell* de Kafka, és alhora una presó i una solució per a les persones que l’habiten. I els de fora en resten literalment al marge, com els sense-feina de la vida “real”. La desocupació és consubstancial al capitalisme?

—Avui hauríem de parlar de capitalisme autoritari més que no pas de capitalisme liberal. Amb això no vull pas dir que les multinacionals siguin les úniques responsables d’aquesta situació, perquè aquestes multinacionals tenen uns intermediaris, que són els polítics; i els polítics tenen les lleis i, en conseqüència, la responsabilitat primera a l’hora d’imposar el totalitarisme. La contradicció suprema és que es parla de democràcia quan, el poder real i efectiu, el detenen les multinacionals, les quals monopolitzen gairebé el cinquanta per cent de la riquesa mundial.

—I què podem fer els ciutadans contra les multinacionals?

—Aparentment els ciutadans n’estan molt contents, del sistema, perquè hi predomina, a Occident, la cultura del balafament, de la producció i del consum. En teoria, tot és susceptible de ser comprat, tot és a l’abast del “consumidor”, fins i tot les coses completament inútils que hom considera necessàries. Hi ha una mena d’atabalament que impedeix la gent de parar-se a reflexionar. D’una altra banda (cosa que em pareix la més important de totes, perquè és el desllorador que explica tota aquesta con-

fusió inculcada), no hi ha idees, no tenim idees. Hi ha moviments de reivindicació social que, massa sovint, sorgeixen per inèrcia.

—Creu que hi ha una manca fonamental de “cultura democràtica”?

—Massa sovint parlem d’una mena de democràcia que en el fons no fa el pes. Tot funciona sobre el no-res. El poder real “no-el-tenim-nosaltres”, se’ns ha escolat entre les mans. Cal exigir comptes, ser crítics. Cal demanar per què, per a què i per a qui. Heus ací les tres preguntes bàsiques que hauríem de fer cada dia, sobretot als partits polítics i a les institucions, però també a nosaltres mateixos.

—Bé, però ara ens trobem en plena globalització i teòricament hauríem d’haver aprofundit en allò que en diuen “cultura democràtica”.

—Mira, no hi ha cosa més absurda, quant a la nostra manera de viure, que les aparences. L’any 98, precisament el dia que em donaven a Estocolm el Nobel de literatura, feia cinquanta anys de la signatura de la Declaració Universal dels Drets Humans. Tot de celebracions i de felicitacions i de discursos solemnes, relatius a aquest aniversari, van envair aquella sala. Però fins avui les coses que s’han fet sobre drets humans són ínfimes, si es comparen amb totes les que es podrien haver fet. I ningú dels qui hi eren no n’ha parlat seriosament, durant tot aquest temps. Hem d’esperar, doncs, cinquanta anys més per celebrar el centenari de la Declaració? Què farem fins aquell moment tan llunyà. Encara hi arribarem a temps? Jo ho veig clar: o tenim globalització, econòmica, o tenim drets humans. Totes dues coses alhora són incompatibles. Perquè, per aconseguir la globalització es necessita fer *tabula rasa* dels drets humans. Per dir-ho d’una manera més gràfica, el gat de la globalització es menjarà el ratolí dels drets humans. El segle XXI serà definitiu, quant a l’adquisició definitiva i global o a la negació més absoluta dels drets humans. Si la gent no reacciona, si no s’alça per protestar, no resten gaires esperances.

—Quina concepció té de l'estat-nació i de la Unió Europea.

—Ningú no m'ha demostrat fins ara, de manera convincent, que l'estat-nació haja arribat a la fi. La situació actual demostra que hi ha al món dues tendències aparentment contràries, en la concepció nacional. Hi ha, de l'una banda, la globalització, i de l'altra, la fragmentació. Els estats-nació es van trencant. Aquesta fragmentació es dona a Itàlia, a Espanya, als Balcans... Paradoxalment, aquests processos de fragmentació portaran a la globalització de determinades pressions nacionals o "internacionals" que tenen fonamentacions històriques i culturals molt clares, com és el cas del País Basc, de Galícia, de Catalunya i del País Valencià. Però no ens adonem —i amb això no vull trencar cap llança en favor de l'*status quo*— que hem de reflexionar sobre aquest fenomen. Perquè si l'estat ha estat històricament una mena de presó institucional del ciutadà, hem de ser conscients que la fragmentació en una sèrie de microstats, siguin homogenis o no, serà la substitució d'un estat per un altre, amb tots els elements negatius que el caracteritzen.

—I en el cas de la Unió Europea?

—Amb la integració europea, hem entrat en una comunitat de tres-cents milions de "consumidors". Aquesta és la paraula, "consumidors", perquè la ciutadania europea no existeix, ni Europa tampoc, o existeix únicament com a idea. I és que perquè Europa existís realment hauria d'haver-hi una cohesió interna entre totes les cultures, un mestissatge entre tota la diversitat de cultures mil·lenàries que s'han assentat a la vella Europa.

—Lavors el procés de construcció europea és una fal·làcia?

—Som en uns temps confusos en què la construcció d'Europa podria tenir sentit si el procés fos molt més lent, d'acostament progressiu, sense presses absurdes, entre els pobles. Si mai han de caure les fronteres, haurien de fer-ho de manera natural. Hi ha persones a Portugal que tenen terres a Espanya i passen la frontera

José Saramago s'establí a Lanzarote arran de la virulenta reacció dels sectors conservadors de Portugal contra *L'evangeli segons Jesucrist*.

sense cap dificultat per conrear-les, i a l'inrevés, si fa no fa també, perquè no hi ha cap obstacle fronterer entre Portugal i Espanya. Però això que passa entre Portugal i Espanya és el resultat d'un procés secular de relació i de relaxació dels espais fronterers, i d'intercanvi cultural entre aquests dos estats. En canvi, en el cas d'Europa, passa que els polítics no saben gens d'història i tracten d'inventar-se una Europa que no té res a veure amb la realitat històrica del vell continent.

—Que ens podria explicar aquesta idea seua d'identificar el narrador i l'autor de les novel·les que escriu?

—Com a autor, tinc amb l'escriptura una relació distinta de la que es considera "normal". Considere que faig una mena d'assaig amb personatges. I això perquè la meua presència hi és contínua, en la meua obra, i en la trilogia encara és més evident. Quan dic que el narrador no existeix, m'opose a una sèrie d'afirmacions artificioses segons les quals l'autor no té res a veure amb l'obra que escriu. No es pot caure en la temptació d'explicar l'obra d'un autor a partir de la biografia personal, d'acord. No po-

dem oblidar, tanmateix, que darrere cada llibre hi ha una persona i que aquesta persona és l'autor. El lector no llegeix la novel·la, només busca el novel·lista. Jo sempre dic que m'agradaria de posar una faixa a tots els meus llibres que digués: "Compte, perquè dintre aquest llibre hi ha una persona". I aquesta persona és l'autor.

—Finalment, quan eixirà la seua pròxima novel·la?

—Després de completar la ronda de promoció de *La caverna*, he de satisfer el compromís amb una col·lecció portuguesa, "Literatura ou Morte", he d'escriure sobre Alexandre Dumas pare. Hi ha, també, un llibre que m'agradaria d'escriure, *O Livro das Tentações*. Després de parlar tant d'aquest llibre, ja comença a ser hora d'escriure'l. I tinc pensat un nou llibre, que es diria *O Livro da Lembrança*. Però fa dies que em roda pel cap una idea que podria servir per a una nova novel·la. Si aquesta idea persisteix, hauré d'ajornar *O Livro da Lembrança*. Per tant, no puc saber encara quin llibre escriurà quan acabaré aquesta ronda d'ara.

Juli Capilla